

Шакирова А.Д.¹, Алимбаева С.К.², Сматава К.Б.²

¹Ильяс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған, Қазақстан, arailym1986@mail.ru

²М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз, Қазақстан, ba_1985@inbox.ru, sm.klara@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада университетте оқитын студенттердің педагогикалық қабілеттерін арттыру құралы ретіндегі әлеуметтік-психологиялық тренингтің мүмкіндіктері көрсетіліп, эксперименттік зерттеудің мақсаты айқындалды. Педагогикалық процесте жүзеге асырылатын әлеуметтік-психологиялық тренингтер қарастырылады. "Әлеуметтік-психологиялық тренинг" ұғымының мәні қарым-қатынастағы құзыреттілікті дамыту құралы ретінде, "психологиялық әсер ету" формасы ретінде және оқытудың белсенді формасы ретінде ашылады. ЖОО-ның студенттерін оқыту процесінде қолданылатын әлеуметтік – психологиялық тренингтік технологияларды бес негізгі бөлікке топтастыру арқылы сипатталады. Бес негізгі бөлікті: ұйымдастырушылық-техникалық, әдістемелік, коммуникативтік, субъективті, тиімділікті бағалау деп бөлеміз.

Ұсынылған курстың міндеті студенттерді тұлғааралық өзара әрекеттестіктің әлеуметтік-психологиялық сипатын көруге үйрету, педагогикалық қабілеттілікке қажетті коммуникативті дағдыларды дамыту болып табылады. Қазіргі таңда тренинг форматынағы белсенді әлеуметтік-психологиялық оқыту мәселесі педагогика саласындағы қарқынды дамыған, бірақ салыстырмалы түрде жаңа бағыт ретінде қарастырылады. Оқытудың бұл форматы студенттің қабілетін, шығармашылық әлеуетін дамытуды үйлесімді түрде қамтамасыз етеді. Әртүрлі қолданбалы психологиялық аспектілері мен теориялық ережелерін біріктіреді, сондай-ақ тренинг қатысушыларының оқытуды дамытудың екі негізгі бағытын анықтауға мүмкіндік береді:

- тренингтік топтың да, педагог-тренердің де жеке тұлғасының трансформациялық әсерінің көмегімен қатысушының жеке басын дамытуға және жетілдіруге бағытталған;

арнайы дағдыларды (басқарушылық, тапсырманы құрастыру, орындалуын бақылауды жүзеге асыру, тұлғааралық жанжалдарды шешу.

Топтың жұмыс процесінде педагогтар іс-әрекеттің әртүрлі стратегиялары мен тактикаларын оқыту, өзара әрекеттесу, әртүрлі жағдайларда олардың тиімділігін көрсетіп саналы түрде (өздігінен, импульсивті емес) іс-әрекеттің тиісті түрлерін таңдауға үйрету.

Түйін сөздер: ЖОО студенті, әлеуметтік-психологиялық тренинг, психологиялық әсер, оқытудың белсенді әдістері, әдістемелік мәселелер, коммуникативтік, ұйымдастырушылық-техникалық, жаңашылдық, өзін-өзі дамыту, рефлексия.

Шакирова А.Д.¹, Алимбаева С.К.², Сматава К.Б.²
Жетісуский университет имени Ильяса Жансугурова
Талдықорған, Қазақстан, arailym1986@mail.ru
Таразский региональный университет им. М.Х.Дулати,
Тараз, Қазақстан, ba_1985@inbox.ru, sm.klara@mail.ru

ПРЕДПОСЫЛКИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ТРЕНИНГ

Аннотация

В статье отражены возможности социально-психологического тренинга как средства повышения педагогических способностей студентов, обучающихся в университете, определена цель экспериментального исследования. Рассматриваются социально-психологические тренинги, реализуемые в педагогическом процессе. Предпосылки развития педагогических способностей студентов через социально-психологический тренинг. Сущность понятия «социально-психологический тренинг» раскрывается как средство развития компетентности в общении, как форма «психологического воздействия» и как активная форма обучения. Характеризуется группировкой социально-психологических тренинговых технологий, используемых в процессе обучения студентов ВУЗ-а, на пять основных частей. Выделим пять основных частей: организационно-техническую, методическую, коммуникативную, субъективную, оценку эффективности.

Задачей предлагаемого курса является обучение студентов видеть социально-психологический характер межличностного взаимодействия, развитие коммуникативных навыков, необходимых для педагогических способностей. В настоящее время проблема активного социально-психологического обучения в формате тренинга рассматривается как динамично развивающееся, но относительно новое направление в области педагогики. Такой формат обучения гармонично обеспечивает развитие способностей, творческого потенциала студента. Объединяет различные прикладные психологические аспекты и теоретические положения, а также позволяет определить два основных направления развития обучения участников тренинга:

- направлена на развитие и совершенствование личности участника с помощью трансформационного воздействия личности как тренинговой группы, так и педагога-тренера;

- специальные навыки (управленческие, составление задания, осуществление контроля за выполнением, разрешение межличностных конфликтов).

В процессе работы группы педагоги обучают различным стратегиям и тактике деятельности, взаимодействию, осознанному (не спонтанному, не импульсивному) выбору соответствующих видов деятельности, демонстрируя их эффективность в различных ситуациях.

Ключевые слова: Студент ВУЗа, социально-психологический тренинг, психологическое воздействие, активные методы обучения, методические проблемы, коммуникативные, организационно-технические, новаторские, саморазвитие, рефлексия.

Shakirova A.D.¹, Alimbaeva S.K.², Smatova K.B.²

*¹Zhetysu university named I.Zhansugurov,
department of pedagogy and psychology*

Taldykorgan, Kazakhstan, arailym1986@mail.ru

²Taraz Regional University named after M.Kh.Dulaty.

Taraz, Kazakhstan, ba_1985@inbox.ru , sm.klara@mail.ru

PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PEDAGOGICAL ABILITIES THROUGH SOCIO-PSYCHOLOGICAL TRAINING

Abstract

The article reflects the possibilities of socio-psychological training as a means of improving the pedagogical abilities of students studying at the university, the purpose of the experimental study is determined. The socio-psychological trainings implemented in the pedagogical process are considered. Prerequisites for the development of pedagogical abilities of students through socio-psychological training. The essence of the concept of «socio-psychological training» is revealed as a means of developing competence in communication, as a form of «psychological impact» and as an active form of learning. It is characterized by the grouping of socio-psychological training technologies used in the process of teaching university students into five main parts. We will distinguish five main parts: organizational and technical, methodological, communicative, subjective, efficiency assessment.

The objective of the proposed course is to teach students to see the socio-psychological nature of interpersonal interaction, the development of communication skills necessary for pedagogical abilities. Currently, the problem of active socio-psychological training in the training format is considered as a dynamically developing, but relatively new direction in the field of pedagogy. Such a training format harmoniously ensures the development of the student's abilities and creative potential. It combines various applied psychological aspects and theoretical positions, and also allows you to determine two main directions for the development of training participants:

- aimed at the development and improvement of the participant's personality through the transformational impact of the personality of both the training group and the teacher-trainer;
- special skills (managerial, task preparation, implementation of control over the implementation, resolution of interpersonal conflicts).

In the course of the group's work, teachers teach various strategies and tactics of activity, interaction, conscious (not spontaneous, not impulsive) choice of appropriate activities, demonstrating their effectiveness in various situations.

Key words: University student, socio-psychological training, psychological impact, active teaching methods, methodological problems, communicative, organizational and technical, innovative, self-development, reflection.

Кіріспе Бүгінгі таңда әлеуметтік-психологиялық тренингтерді жүргізудің көптеген тәсілдері бар. Дәстүрлі дәрістерден айырмашылығы, ол тыңдаушылардан айтарлықтай эмоциялық және зияткерлік дамуды талап етеді, өйткені ол жаңа білім алуға ғана емес, сонымен қатар мінез-құлық бітістерін өзгертуге, адамдармен өзара әрекеттесудің жаңа дағдылары мен формаларын дамытуға бағытталған. Оқытудың осы түрінің басты ерекшелігі тыңдаушылардың процеске жоғары қызығушылығының болуында. Жалпылай қарағанда әлеуметтік-психологиялық тренинг әдетте қарым-қатынас саласындағы білім мен жеке дағдыларға оқытудың бір түрі, сондай-ақ оларға сәйкес түзету нысандары ретінде түсіндіріледі.

Қазіргі заманғы білім беру құзыреттілік көзқарасқа бағдарланған оқытудың жаңа стандарттарын енгізуді көздейді, бұл оқыту процесіне айтарлықтай әсер етеді: білім алуға негізделген белгілі бір құзыреттерді алуға бағытталған тәсіл. Осылайша, оқыту технологиялары мен әдістерін таңдау, сонымен қатар оқытушылар мен студент арасындағы қарым-қатынасты өзгерту, олардың пәндік қатынастарын дамыту мәселесі туындайды. Мақала аясында әлеуметтік-психологиялық тренинг субъектілердің белсенді өзара әрекеттесуіне негізделген студенттерді интерактивті оқыту әдісі ретінде бөлініп, қарастырылады, бұл іс жүзінде коммуникативтік технологиялардың нұсқаларының бірі болып табылады.

Қазіргі педагогика әлеуметтік-психологиялық тренингті интерактивті оқыту әдістерінің бірі ретінде анықтайды, оған құрылымы мен мазмұны бойынша әртүрлі жаттығулар мен ойындар жиынтығы кіреді, олар шағын теориялық модульдерге біріктірілген (орташа есеппен 5-15 минут). Тренингтің әртүрлі түрлері бар, сондықтан негізгі белгіні таңдауға негізделген белгілі бір жүйелеу бар. Біз келесі топтарға жіктейміз:

- мақсатты, белгілі бір жағдайларға байланысты (оқыту, дамыту, психотерапиялық және психокоррекциялық тренингтер);
- өткізілу формасы мен мазмұнына қарай (семинарлар, тренингтер, марафондар және т.б.);
- өткізілу техникасына байланысты.

Тренингтің теориялық және практикалық аспектілерін шетел және отандық зерттеушілер белсенді зерттеп қарастыруда.

Теориялық бөлім. Әлеуметтік-психологиялық тренинг – топ ішінде арнайы ұйымдастырылған қарқынды қарым-қатынас процесінде адамдарға белсенді оқыту мен психологиялық әсер етудің заманауи түрі. Оны болашақ педагог студенттерді даярлау процесінде пайдалану біздің елімізде іскерлік білім беруді психологиялық қолдау мен жетілдірудің маңызды практикалық бағыты ретінде қарастырылуы керек.

Бүгінгі күні «тренинг» түсінігінің бірыңғай анықтамасы жоқ, бұл оны жеткілікті кең ауқымда түсінуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік-психологиялық тренингтің түсінігі және негізгі сипаттамалары.

«Тренинг» (ағылшын тілінен train, training) бірнеше мағынаға ие: білім беру, тәрбиелеу, оқыту, қолға үйрету. Отандық психологияда тренинг анықтамасы оқытудың белсенді әдісі ретінде дамыған. Л.Б. Вяткина, М.Б. Вяткин «Білім беру менеджеріндегі педагогикалық қабілеттерді дамыту әдісі ретіндегі әлеуметтік – психологиялық тренинг» - Тренингтің дәстүрлі түрдегі міндеттеріне[1,16 б.]:

1. жеке тұлға және топ психологиясы саласында білім алу;
2. коммуникативті дағдыларды, қарым-қатынас құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту;
3. тұлғаны түзету және дамыту;
4. сәтті қарым-қатынас жасау үшін көзқарастарды қалыптастыру, түзету және дамыту;
5. өзін де, басқа адамдар арасындағы қарым-қатынасты да адекватты қабылдау қабілетін дамыту.

Е.А. Бауэр, М.К. Кабардов әлеуметтік-психологиялық тренингті (ӨПТ) белсенді әлеуметтік психологиялық оқыту әдістеріне соның ішінде кешенді әлеуметтік- дидактикалық бағыт ретінде қарастырады [2,103 б.].

Б.Д. Парыгин топтық кеңес беру әдістері туралы айта отырып, оларды өмірде және жалпы қоғамда коммуникативті дағдыларды топтық белсенді оқыту ретінде сипаттайды: кәсіби пайдалы дағдыларды үйретуден бастап, Мен- концепциясы мен өзін-өзі бағалауды тиісті түзетумен жаңа әлеуметтік рөлге бейімделуге дейін қарастырады[3,103 б.].

Қазіргі уақытта әлеуметтік-психологиялық тренинг кең мағынада топтық контексте арнайы ұйымдастырылған қарым-қатынас процесінде белсенді психологиялық әсер ету нысаны ретінде түсініледі. Бірақ Ц. А. Эрдынеевич, жұмысы көрсеткендей, "психологиялық әсер" терминін қолдану тренинг әдістері мен тәсілдеріне ішінара ғана сәйкес келеді. "Психологиялық әсер" - бұл процедуралық сипаттама, бірақ өзгеріс категориясының көмегімен көрсетілуі керек тренингтің мақсаттары мен нәтижесін еш көрсетпейді. Әсердің өзі жаттығудың мақсаттарына қызмет ете алады, бірақ қатысушылар, ең алдымен, оның нәтижесін қажет етеді. Ц. А. Эрдынеевич ұсынған "қасақана өзгеріс" термині әлеуметтік - психологиялық құбылыстардың динамикасына қатысты көптеген құбылыстарды сипаттауға мүмкіндік береді, оқыту әсерінің процедуралық және өнімді сипатын көрсетеді, олардың тиімділігі тренингте болып жатқан оқиғалар үшін жауапкершілікті қабылдайтын жетекші маманға да, қатысушыларға да байланысты[4,103 б.]. Осыған байланысты Н.И. Хрящева тренингті адамның жеке және кәсіби өмірін үйлестіру мақсатында адамның, топтың және ұйымның психологиялық құбылыстарын қасақана өзгертудің көп функционалды әдісі ретінде анықтауды ұсынады[5,546.].

Ф.Перлздің айтуынша, біріншіден, адамның өзін және қоршаған ортасын қорғауында қайшылықтарға жиі кездеседі. Мұнда өзіне және өзгеге деген сенімсіздік мәселесі туады. Мысалы баланы қатал бақылап, сан қайтара тексеру шектен тыс болған жағдайда өзіне деген сенімсіздігі күшейеді. Ондай адам өзінен беделі жоғары адамнан қолдау іздейді.

Екінші себепті анықтаған Э.Фромм адамға тән қасиет – махаббат деп есептейді. Адам өзін-өзі сүйе білмесе, ол өзгені сүйе де, түсіне де алмайды. Өзін сүйуі — өзінің әлсіз жақтарын, кемшілігіне дұрыс көзқараспен қарауы. Біз қиял қуып, қызылға қызығу салдарынан өзімізді де, өзгені де түсінбеушілікке тап болуымыз ықтимал. Осыған ұшыраған мұғалім үмітсіз болады әрі шәкіртін де дұрыс баули алмайды.

Үшіншісі, экзистенциалды мәселе – ол жалғыздықтан қорқу. Дж.Буженталь мұндай жағдайда адам өзін өмірдегі ең әлсіз, ең жалғыз адамдай сезінеді дегенді айтады.

Төртінші себебі – қиындықтан қорқу. Бұл мәселеге Э.Берн, Дж.Хейли, В.Глассер шығармаларында көп көңіл бөлінген. Қиындықтан қашқан кез келген адам еш әрекет қолданбай, шешімге келе алмай, тәжірибе жасап көруге тырыспай-ақ үнсіз жүре беруге бар.

Бесіншісі – манипуляция. “Бұл әдіс мағынасыз әрекеттер” дейді Альберт Эллис. Оған беделін студенттер алдында түсіргісі келмейтін оқытушы мысал бола алады. Бірақ, барлық студенттер көзқарасы бірдей болуы мүмкін емес. Дегенмен сыйластық өзара қайтарымымен болса, онда осы нәтижеге жеткен оқытушының ісі әлде қайда жемісті болады.

Қазіргі уақыттағы әлеуметтік-психологиялық тренинг деп аталатын әдіс 70- жылдары М.Форвергтің жетекшілігімен Лейпциг және Йен университеттерінде жасалды. Ол кезде тренинг құралдары тиімді қарым- қатынас дағдыларын қалыптастыру үшін жағдай жасаған

драматизация элементтері бар рөлдік ойындар болды. Кеңестік психологияда Л.А. Петровскаяның ӘПТ мүмкіндіктерін зерттеуге арналған алғашқы маңызды монографиясы 1982 жылы жарияланды[6,45б.].

ӘПТ-нің жалпы мақсаты – коммуникация саласындағы құзыреттілікті арттыру, жеке тұлғаның коммуникативті мінез-құлқын жетілдіру. Бұл мақсатпен біз қатысушыларда қандай білім, білік, дағдыларды қалыптастыратынымызға, қарым-қатынастағы мінез-құлықты анықтайтын қандай көзқарастарды тренингте пысықтауға байланысты әртүрлі тұжырымдармен бірқатар тапсырмаларды нақтылауға болады.

Тренингтің міндеттері міндетті түрде келесі компоненттерді қамтуы керек: жаңа білім алу, бұрын қалыптасқан стереотиптерді саналы түрде қайта қарау, тұлғаның қарым-қатынас жүйесін түзету және дамыту. ӘПТ-тің оқыту құралы ретіндегі басты артықшылығы-оның оқу мақсаттарына қызмет ету қабілеті және нақты нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігі.

ӘПТ жүргізу шарттарына мыналар жатады:

1. топ мүшелерінің бірнеше топтық мақсаттар ортасында жеке мақсаттарға жету мүмкіндігін түсінуі;

2. топтық процеске барлығын қатыстыру;

3. пікірталас мәселелерін ашық талқылау;

4. конструктивті дау-дамайларды ынталандыру;

5. сенімді атмосфера құру;

6. бір-бірінің жағымды жақтарын міндетті түрде анықтау және қоршаған орта туралы жағымды әсерлерді тексеру.

ӘПТ нысандарын Л. А. Петровский екі топқа бөлінеді: коммуникацияның үш саласына жіктеуге болатын арнайы дағдыларды дамытуға бағытталған: коммуникативті, перцептивті және интерактивті, және жалпы жағдайды талдау тәжірибесін тереңдетуге бағытталған[7,52б.].

ӘПТ-те топтық өзара әрекеттесудің тәрбиелік әсері мыналармен анықталады:

а) топтың өзі әлеуметтік-психологиялық құбылыстарды зерттеудің үлгісі және тренингтің мақсаттары мен міндеттеріне байланысты дағдыларды қалыптастырудың өзіндік зертханасына айналады.

б) қатысушыларға дайын білімді топ басшысы емес, ақпарат бір қатысушыдан екінші қатысушыға беріледі, яғни басқаға қатысты әрбір адамды мұғалім ретінде қарастыруға болады, қатысушылардың теңдік қатынастары немесе ауыспалы үстемдігі олардың арасында кімнің сол сәтте қажетті ақпаратқа ие болуына байланысты құрылады.

в) топта, жеке тұлға мен қоғам арасындағы делдал ретінде жеке тұлға қалыптасады және дамиды, топтың арқасында ол өзінің қажеттіліктерін қанағаттандыру тәсілдерін үйренеді, яғни ӘПТ ерекшелігі-әлеуметтік- психологиялық білім мен дағдыларды белсенді игеру.

Осыдан ӘПТ топтарын ерекшелігін бірнеше негізгі принциптер қалыптасады. Оларға қысқаша сипаттама берейік[8,17 б.]. :

1. Белсенділік принципі. Тренингтік топтағы студенттің белсенділігі дәріс тыңдайтын немесе кітап оқитын адамның белсенділігінен ерекшеленеді. Тренингте қатысушы тренер арнайы әзірлеген жаттығуларға қатысады. Бұл рөлдік ситуацияларды ойнау, жаттығулар жасау, басқалардың мінез-құлқын бақылау болуы мүмкін. Егер біз қатысушыға кез-келген уақытта жасалатын іс- әрекеттерге қосылуға дайын болуды дағдыландырсақ, белсенділік артады. Белсенділік принципі, атап айтқанда, эксперименттік психологияда белгілі, адам естігендерінің 10%, көргендерінің 50%, айтқандарының 70% және өзі жасайтын нәрселердің 90% - ын игереді деген идеяға негізделген.

2. Зерттеу ұстанымының принципі оқытуға зерттеу элементтерін қосу арқылы іске асырылады, өйткені, Н.П.Фетискин, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов "егер дәстүрлі әдістер негізінен дайын білімді жеткізуге бағытталған болса, онда зерттеуге қатысушылардың өздері оларға келуі керек" деп санайды. Осы қағидаға сүйене отырып, жаттықтырушы қатысушыға мінез-құлықтың жаңа тәсілдерін сынауға және жаттықтыруға, олармен тәжірибе жасауға, сондай-ақ, оның жеке ресурстарын, мүмкіндіктерін, ерекшеліктерін зерттеуге мүмкіндік беретін жаттығуларды әзірлейді. Бұл қағида әдетте қатысушылардың мектепте, институтта

үйренгеннен кейін үйренетініне қайшы келеді, мұнда оларға үйренуге немесе мінез-құлық үлгілерін ұсынуға болатын белгілі бір ережелер ұсынылды, содан кейін оларды ұстануға нұсқау берілді. Олар үшін үйренудің басқа ерекше әдісіне тап болған кезде, қатысушылар, тіпті студенттер, нақты ережелер мен нұсқаулықтарды талап ете отырып, наразылық білдіруі мүмкін. Бұл қарсылықты жеңу қатысушыларға тренинг аяқталғаннан кейін өздерінің мінез-құлқымен тәжірибе жасаудың маңыздылығы мен қажеттілігін түсінуге көмектесетін жағдайларға ықпал етеді, өмірге және өзіне шығармашылықпен қарайды [9,13 б.].

3. Серіктестік принципі. Серіктестік қарым-қатынас принципі барлық қатысушылардың мүдделері, сондай-ақ олардың сезімдері, эмоциялары, тәжірибесі ескерілетін, басқа адамның жеке басының құндылығы танылатын қарым-қатынасты қамтиды. Бұл принципті жүзеге асыру топта ашықтық, сенімділік, қауіпсіздік атмосферасын қалыптастырады, онда қатысушылар өз пікірлерін айтудан қорықпайды, өз мінез-құлқына эксперимент жасайды, қателесуден тартынбайды.

Жоғарыда аталған барлық қағидаларды дәйекті түрде жүзеге асыру әлеуметтік психологиялық оқыту топтарының жұмысын басқа оқыту әдістерінен және психологиялық әсерден ерекшелендіреді.

Тренингтік топтар жұмысының нақты принциптерінен басқа, топта болып жатқан барлық нәрселер туралы үнемі ойланудан тұратын тренер жұмысының нақты принципі туралы айтуға болады. Бұл рефлексия жаттығу алдында да, одан кейін де үнемі жүзеге асырылады және жаттықтырушы үнемі өзіне үш сұрақ қояды:

- ✓ Мен қандай мақсатқа қол жеткізгім келеді?
- ✓ Неліктен мен бұл мақсатқа қол жеткізгім келеді?
- ✓ Мен бұл мақсатқа қандай жолмен жетемін?

Тренингтің барысында диагностикалық зерттеу кезінде жаттықтырушы қойған сұрақтардың әрқайсысына алған жауаптарна байланысты белгілі бір әдістемелік техниканы, мақсаттарға жету құралдарын таңдау керек.

Бихевиористік көзқарастың (Б-топтар) негізінде шартты рефлексі ашқан орыс физиологы И.П.Павловтың ілімі жатыр. Мінез-құлық моделі ғылыми дәлдікті, бақыланатын өзгерістерді және бақыланатын мінез-құлыққа әсер етуді қамтиды. Бихевиоризм адам жанының нәзік көріністеріне назар аудармай, адамшылыққа қарсы көзқарас ретінде талай рет сынға ұшырады. Алайда, А. Х. Зейналабдинованың тәжірибе көрсеткендей, қолданбалы бөлімде мінез-құлық әдістері жұмыс істейді және тәжірибенің үміттеріне сәйкес келеді. Егер студент топ мүшелерінің мінез-құлқындағы үйреншікті стереотиптерді өзгертуге және әлеуметтік ортада тиімдірек қызмет етуге ықпал ететін жаңа мінез-құлық үлгілерін жасауға мүдделі болса, онда ол бихевиоризм әдістеріне жүгінуі керек. Мінез-құлықтың жалпы түрінде оқытудың мінез-құлық моделін келесідей елестетуге болады: оқыту нәтижесінде адам өзінің санасында оң ынталандырулармен нығайтылған тәжірибе алды, оны тиімсіз реакциялардан арылту үшін оны бейімделу реакцияларын жасау арқылы қайта даярлау керек (И.П. Павловтың теориясы бойынша) [10, 16.].

Мінез-құлық мамандары өздерінің тренингтерінде жеке өсу немесе өзін-өзі тануды арттыру және шығармашылық әлеуетті өзектендіру сияқты жаһандық мақсаттар қоймайды. Олардың неғұрлым қарапайым және нақты мақсаттарды қолдайды. Бұл тәсілмен келесі жағдай орын алады: а) қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу саласында қажетті әлеуметтік дағдылар мен білімдерді алу б) топтағы өзара мінез-құлықты басқару. Сонымен қатар, топ мүшелерінің негізгі әлеуметтік дағдылары жеткіліксіз деп есептеледі: олар қарым-қатынас жасауды, өзара әрекеттесуді және мәселелерді тиімді шешуді білмейді. Тренинг барысында психолог қатысушылардың назарын қарым-қатынастың жеткіліксіз түрлеріне аударады, оларды бейтараптандыруға тырысады және қажетті нәтижеге қол жеткізуге болатын қарым-қатынастың оң формаларын қолдайды.

Психологиялық тренинг қазіргі кездегі әлеуметтік-психологиялық тәрбие әдісі ретінде психологиялық жұмыстың ең сұранысқа ие және қарқынды дамып келе жатқан түрлерінің бірі болып табылады.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы мен техникасы. Бұл мақсатқа жету үшін 2021 жылы зерттеуімізде келесі әдістерді қолдану арқылы зерттеу жүргізілді: психологиялық тестілеу;

- Студенттердің инновациялық қасиеттерін дамытуға бағытталған эксперимент; статистикалық мәліметтерді өңдеу әдістері (Манн-Уитни айырмашылықтары үшін U-сынағы, -өзгерістер сенімділігі үшін Розенбаумның G-сынағы). Эксперименттік жұмыс үздіксіз оқу процесінде жүргізілді,

Эксперимент аясында 9 секция өткізілді, оның 7-і оқу түрінде болды. Бұл жағдайда оқыту интерактивті оқытудың нұсқасы болып табылады, ол біз басқа ғалымдардың пікіріне сүйеніп, білім берудің инновациялық түрлерін зерттеумен айналыстық, жаңашылдықты қалыптастыруға ықпал етеді педагогикалық қабілеттерді (шығармашылық, перфекционизм, жаңашылдық, әлеуметтік батылдық, коммуникативті құзыреттілік және т.б.) және сонымен бірге оқуға деген ынтасын арттыруға мүмкіндік береді.

Педагогикалық қабілетті дамыту бойынша әзірленген тренинг мына авторлардың идеяларына негізделген: В.С. Дудченко (инновациялық әдіс), Н.А. Зимина (оқыту құрылымы), Андреева Г.М. (жоғары тиімді адамдардың қасиеттері), Большаков В.Ю. (интерактивті технологиялар), Карцева Т.Б (менеджерлерді оқытуға арналған идеялар, Митина Л.М. (шығармашылық ойлауды дамыту).

Тарихқа көз жүгіртсек, К.Левин мен оның шәкірттерінің еңбектерінен бастау алатын мұндай бағдарламалар, студенттердің құзыреттілігін арттыруға бағытталған алғашқы оқу топтарын 1947 жылы АҚШ-тың Бетел қаласында Л. Брэдфорт және Т-топтары, психологиялық білімдерді тәжірибеде – студенттерді басқару саласында, жаңа құзыреттер алуға, кәсіби дағдылар мен дағдыларды дамытуда, сонымен қатар жеке тұлғаға психологиялық қолдау көрсетуде іске асыруда пайдаланды. Бұл әдістерде олардың интерактивті компонентін (interaktion)– өзара әрекеттесу, бір-біріне әсер ету) қарастырылды. Бұл студенттердің бір-бірімен тікелей қарым-қатынас жасауына, әлеуметтік байланыстарға түсуіне, осындай өзара әрекеттесу барысында олардың психологиялық күйлерін талдауға мүмкіндік берді. Әлеуметтік өзара әрекеттесу және топтық талдау мәселелерін шешу, осылайша, тренингте мінез-құлықты түсіну және түсіндіру үшін қажетті фон ретінде қарастырылады.

Зерттеу нысаны; Бағдарлама Талдықорған қаласында І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінде сынақтан өтті. Экспериментке бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі, педагогика және психология бөлімінің 3 курсының 80 студенті қатысты, оның ішінде эксперименттік топта 40 адам және бақылау тобында 40 адам. Бағдарламаның диагностикалық бөлігі (психологиялық тестілеу) келесі әдістерді қамтиды:

1-әдістеме. Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау (Л. Н. Бережнова);

Мақсаты. Өзін-өзі дамыту оған деген ұмтылыспен, өзін-өзі дамытуға ықпал ететін жеке қасиеттердің болуымен және кәсіби қызметте өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктерімен сипатталатыны белгілі.

2-әдістеме. «Өзін-өзі дамыту рефлексиясы» тесті 18 сұрақты және осы сұрақтарға үш ықтимал жауапты қамтиды. Нақты таңдалған жауаптар өзін-өзі дамытуға деген ұмтылыс деңгейін, өзін-өзі дамытуға ықпал ететін өзіндік қасиеттерін бағалауды, өзінкәсіби қызметте жүзеге асыру мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді (бұл жағдайда өзін-өзі кәсіби жүзеге асыру мүмкіндігі ретінде педагогикалық қолдау жобасын бағалау).

Нұсқаулық. Ұсынылған жауап нұсқаларының біреуін ғана таңдау арқылы барлық 18 сұраққа жауап беріңіз. Ол үшін әрбір сұрақтан кейін а), б) немесе в) әрпін дөңгелектеу керек.

Кесте 1. Ұпайлардың жиынтық саны мынадай тәртіппен бөлінеді және экспериментке дейінгі және кейінгі көрсеткіштер саны:

Өзін-өзі дамытуға ұмтылу деңгейі Ұпайлардың жиынтық саны	Педагогикалық қолдау жобасын бағалау Ұпайлардың жиынтық саны	Тұлғаның өз қасиеттерін өзін-өзі бағалауы Ұпайлардың жиынтық саны
Өте төмен 18-24 Дейін-7	өзін-өзі кәсіби жүзеге асыру мүмкіндігі ретінде 15-14	Өте жоғары 18-17

Кейін-8	Дейін-5 Кейін-10	Дейін-7 Кейін-10
Төмен 25-29 Дейін-1 Кейін -3	өзін-өзі жүзеге асыру үшін қажетті және жеткілікті 13-11 Дейін-2 Кейін-13	Аса көтеріңкі 16-15 Дейін-3 Кейін-10
Орташадан төмен 30-34 Дейін-3 Кейін-4	өзін-өзі тану үшін перспективаретінде 10-8 Дейін-3 Кейін-6	Қалыпты 14-12 Дейін-4 кейін -6
Орташа 35-39 Дейін-3 Кейін-0	анықталмағанбаға 7-6 Дейін-0 Кейін-0	Төмендетілген 11-9 Дейін-0 Кейін-0
Орташадан жоғары 40-44 Дейін-1 Кейін-4	өзін-өзі жүзеге асыру тұрғысынан назар аударуғалайық емес -5 Дейін-0 кейін -1	Төмен 8-7 Дейін-0 Кейін-0
Жоғары 45-49 Дейін-1 Кейін-3		Өте төмен 6 Дейін-0 Кейін-0
Өте жоғары 50-54 Дейін-0 Кейін-3		

1. Адамның өзін-өзі дамытуға ықпал ететін қасиеттеріне өзін-өзі бағалауы 1, 2, 6, 7, 9, 13 сұрақтардың жауаптары арқылы анықталады. Осы сұрақтардағы ұпайлардың жалпы саны келесі ретпен бөлінеді:

2. Педагогикалық қолдау жобасын кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі ретінде бағалау 3, 5, 8, 12, 17 сұрақтарға жауаптармен анықталады. Осы сұрақтардағы жалпы ұпай саны келесі ретпен бөлінеді:

3-әдістеме. «Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы»

Өзіңізді әр көрсеткіш бойынша 9 балдық шкала бойынша бағалаңыз және өзін-өзі дамыту дағдылары мен қалыптасу деңгейіңізді анықтаңыз. Осы картамен әріптестеріңізге өзіңізді бағалауды ұсыныңыз. Нәтижелерді салыстырыңыз және қорытынды жасаңыз.

Нәтижелері және талқылама

ТЕСТ НӘТИЖЕЛЕРІН ӨНДЕУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ

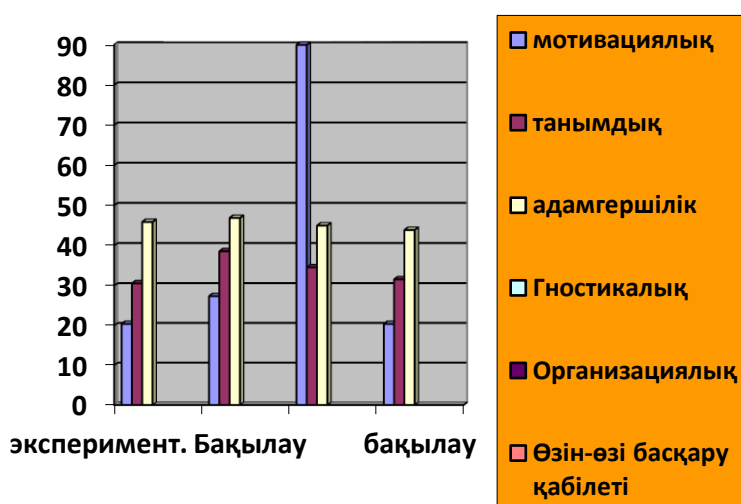
Педагогикалық өзін-өзі дамытудың 7 факторының әрқайсысы үшін жалпы балл санын есептеңіз. Ішінара қалыптасу деңгейі және педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындық кестеде келтірілген келесі көрсеткіштермен дәлелденеді.

Кесте 2. Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамыту компоненттері

№		Төмен	Орташа	Жоғары
1	Мотивациялық	35 және төмен	36-54	55 және жоғары
2	Танымдық	23 және төмен	24-36	37 және жоғары
3	Адамгершілік-ерік	35 және төмен	36-54	55 және жоғары
4	Гностикалық	67 және төмен	68-108	109 және жоғары

				жоғары
5	Организациялық	27 және төмен	28-42	43 және жоғары
6	Өзін-өзі басқару қабілеті	19 және төмен	20-30	31 және жоғары
7	Коммуникативті	19 және төмен	20-30	31 және жоғары

Бағдарламаның диагностикалық бөлімінің әдістерін қарастырайық. «Өзіңізді әр көрсеткіш бойынша 9 балдық шкала бойынша бағалаңыз және өзін-өзі дамыту дағдылары мен қалыптасу деңгейіңізді келесі факторлардан тұратын және адамның жалпы көрсеткіші неғұрлым жоғары болса «мотивациялық» өлшейді: «танымдылық», «адамгершілік» ретінде жіктеуге неғұрлым көп негіз болса, соғұрлым адаптері төмен болады. «Мотивациялық» шкаласы бойынша жоғары мән диагностикалық немесе организациялы үлгілерінен ауытқыған түбегейлі өзін-өзі басқаруды қабылдауға және коммуникативті дайындығын, сондай-ақ туындайтын мәселелерді шешу қабілеті болады.

Сурет 1. «Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» эксперименттегі топтардың нәтижесін статистикалық өңделуі

Біз әзірлеген әлеуметтік-психологиялық тренингте қолданылатын негізгі жұмыс әдістерін қарастырайық.

- Мәселелік жағдаяттарды талдау – ойлауды дамыту, танымдық белсенділік пен дербестікті дамытуға жағдай жасау, шешім қабылдау дағдыларын дамыту.
- Алты ойлау қалпақ – топтық жұмыс, кәсіби ойлауды дамыту, қызықтыру белсенді танымдық әрекетке. «Миға шабуыл» - шығармашылық қабілетін дамыту, қиялын жаттықтыру, топта жаңа идеяларды алға тарта білу, тәуекелге бейімділік, әлеуметтік батылдықты дамыту.
- Фокустық объектілер әдісі – шығармашылық қасиеттерді дамыту, тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы, жаңа өнімді жасау және әзірлеу кезінде стандартты емес шешімдерді іздеу.

Бағдарламаның мазмұнын меңгерудің негізгі жолдары: зерттеушілік, шығармашылық, эвристикалық және мәселелік оқыту тәсілі. Бағдарлама имитациялайтын тапсырмаларды: нақты кәсіптік және өмірлік жағдаяттар, өмірді жобалау және кәсіби стратегияларды үйретуге бағытталған іскерлік ойындар; миға шабуыл, болжамдық шешім, экономикалық міндеттерді пайдаланады. Әлеуметтік-психологиялық тренинг адамның әрекетте өзін-өзі көрсетудің әртүрлі, жаңа тәсілдеріне педагогикалық қабілеттерінің дамуына байланысты, болашақта белсенді қатысуға дайын болуында көрінеді. Осы әдістердің бірі педагогикалық қабілеттер бойынша жұмыс істеу болуы мүмкін, бұл, әдетте, шығармашылықтың сынақтарында қарастырылмаған. Зерттеу жұмысымыздың бір бөлігі ретінде студенттерге фокальды объект әдісін (FOI) пайдаланып, педагогикалық әрекеттерді әзірлеу қажет болды. MFI миға шабуыл әдісімен бірге шығармашылық ойлауды арттыру әдістеріне жатады, синектика, морфологиялық талдау, тест сұрақтарының әдісі және т.б. Әдістің мәні кездейсоқ таңдалған объектілердің сипаттамаларын жақсартылған объектіге беруден тұрады.

Жақсартылған нысан тасымалдаудың фокусында болғандықтан, фокустық деп аталады. Әдісте опцияларды санау әдісінің ассоциативті іздеу және эвристикалық қасиеттері қолданылады (сынау және қателесу әдісі). Осылайша, тазартылған нысанға қасиеттерді тіркегеннен кейін және басқа объектілердің белгілері, осы идеялармен жұмыс жалғасады. Алынған комбинациялар қажет нақтылау, осылайша фокальды объектінің әртүрлі модификацияларын алу арқылы нысанды жақсарту. Фокустық объект әдісі ойлауды дамытады және кейде күтпеген жағдайға әкеледі. шешімдер және техникалық жағынан салыстырмалы түрде қарапайым жаңа шығармашылық өнімдерді әзірлеуге қолдануға болады. Бағдарламада келесі жұмыс бағыттарына басты назар аударылды: шығармашылық әлеуетті дамыту; студенттерді кәсіби және шығармашылық іс-әрекетке қосу; пайдалану жұмыстың дәстүрлі емес түрлерін қолдану. Тәжірибелік жұмыс үздіксіз бір семестрдегі оқу процесі жағдайда жүргізілді.

Қорытынды және тұжырымдама

Тақырыптық бөлімдердің әрқайсысы тұлғааралық қарым-қатынастың жеке бағыттары мен аспектілерін ашады, олардың ғылыми салада жетекші дайындауда үлкен үлес тигізеді.

Әлеуметтік- психологиялық тренинг барысында игерілген педагогикалық қабілет дағдылары, өзара әрекеттесудің әртүрлі жағдайларында кеңінен қолданыла алады. Осындай жағдайлардың негізгі түрлері:

I. Жағдайлардың бірінші бөлімі педагогикалық қабілет мазмұнымен байланысты. Жағдайлардың бұл түріне мыналар жатады: аудитория алдында сөйлеу, топтық талқылау, топта қарапайым қатысушы ретінде жұмыс істеу, бір адаммен сөйлесіп тіл табысуы есептелінді.

II. Жағдайлардың екінші бөлімі қатысушылардың мәртебесімен байланысты. Осы жағдайларға: беделі бірдей әріптестерінің қарым-қатынасы, педагогикалық қабілет дағдыларын қарым-қатынаста көрсету шеберлігі талданды.

Сонымен қатар адам, өз жұмысын әр күнге, әр айға әр жылға тіпті бесжылдыққа мұқият жоспарлауды да ұмытпауы керек. Мысалы, К. Д. Ушинскийдің көрнекті педагог болуына мына жағдайлар жәрдемдесті.

Ол мына жайттерді ескерген:

1. Барынша сабырлылық, ең болмағанда сырттай байсалдылық;
2. Сөз бен істегі турашылдық;
3. Әрекеттегі алдын-артын ойлаушылық;
4. Батылдық;
5. Ешбір қажетсіз өзі туралы бір ауыз да сөз айтпау;
6. Уақытты текке өткізбеу;
7. Өз қылығына әр кеш сайын адал есеп беру;
8. Болғанына да, барына да, болатынына да ешқашан мақтанбау.

Адам өзінің қоғам алдындағы зор мәнін жете түсінгенде ғана оның өзін-өзі тәрбиелеу рөлі арта түседі. Өйткені өзін-өзі тәрбиелеу – дамуға ұмтылушы адамдарды жан-жақты қалыптастыру жағдайы.

Әрине, әлеуметтік- психологиялық тренинг түрлері мен оған сәйкесінше тиімді мінез-құлық, студенттердің педагогикалық қабілеттері мен дағдылар жиынтығын анықтайтын бірқатар белгілер де бар. Алайда соған қарамастан жоғарыда аталған әлеуметтік-психологиялық тренингтер студенттердің педагогикалық қабілеттерін дамытуда іргелі алғышарты болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

[1] Vyatkina L.B., Vyatkin M.B. *Sotsialno-psihologicheskiiy tpening kak metod pazvitiya pedagogicheskikh sposobnostey menedjrovobpazovaniya// Psihologicheskaya nauka i obrazovanie. 2019. № 7. S. 8-17.*

[2] Bauer E.A., Kabardov M.K., *Sotsialno-pedagogicheskie kontseptsii v sisteme psihologo-pedagogicheskikh slujb sovremennoj Germanii. - Psihologicheskaya nauka i obrazovanie// 2017. No 4. S. 118-122.*

[3] *Sotsialno- psihologicheskiiy trening. Sb. nauchnyih trudov. / otv. Red. E. V. Rudenskiy. Novosibirsk, 2018*

- [4] Erdyineevich TS.A., *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. Pedagogika// Sotsialno-psihologicheskij trening kak metod interaktivnogo obucheniya.* -2018. No 1. S. 30-36.
- [5] Danilov S. V., SHustova L. P., Kuznetsova N. I./*Diagnostika osobennostey adaptatsii, deyatel'nosti i professional'nostnykh zatrudneniy mladogo pedagoga: Sbornik diagnosticheskikh metodik. Seriya «Biblioteka mladogo pedagoga» – Ulyanovsk: FGBOU VO «UlGPU im. I.N. Ulyanova», 2019. – 98 s. – 100 ekz.*
- [6] Palshkova I.A. *Izuchenie problemy professional'no pedagogicheskoi kulturyi buduschih uchitelei vysshej shkoly // Vektor nauki TGU. Seriya: Pedagogika, psi- hologiya. 2019. - No 2(5). - s.155-159*
- [7] Zverev D.A., SHtroo V.A.. *Spros na treningovye uslugi po komandobrazovaniyu sovremennykh rossiyskikh organizatsiyah. ISSN: 2311-7052 (online). Sotsialnaya psihologiya i obshchestvo. 2019. T. 10. № 1. 182—198.*
- [8] A.V. Tyishkovskiy A.V. Filippov «*Sotsialno-psihologicheskij trening kak instrument razvitiya liderskikh kachestv lichnosti*», *Vestnik universiteta gosudarstvennyy universitet upravleniya, 2020, № 2, s. 309-313, - 309.*
- [9] N.P.Fetiskin, V.V.Kozlov, G.M.Manuylov. *Sotsialno-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i mal'yx grupp. M. Izd-vo Instituta Psihoterapii. 2014g.*
- [10] Zeynalabdinova A. H. *Sotsialno – psihologicheskij trening v kachestve korrktsionnogo metoda dlya uchiteley // Vektor nauki TGU. 2012. Tom 10. № 3. S. 95-98. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=17964841>*